

dinbilimleri

Akademik Araştırma Dergisi

Marifetnâme'de Beden

Ejder Okumuş

Hâricilerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci

Kenan Ayar

Mukayeseli Hukukta Yetkisiz Temsil

Murtaza Köse

Hz. Mûsâ Kıssasında Korku Fenomeni

Abdurrahman Kasapoğlu

Temel Tasavvuf Klasiklerinde Hâl Kavramına Toplu Bir Bakış

Zafer Erginli

Fâtımî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbasi-Fâtımî
Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme

Mustafa Kılıç

İsa Mesih'in Tarihselliği Sorunu
Mitolojiden Arındırma Meselesi Bağlamında

Emir Kuşçu

Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre
17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması

H. Hüsnü Koyunoğlu

Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi Ya Da
Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma

Salih Özer

Kadere Dair İki Risâle

Mehmet Kubat

Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler

Gânim Kadûrî El-Hamd / Çev.: Ali Bulut

Cilt:8 Sayı:1 Ocak - Şubat - Mart 2008

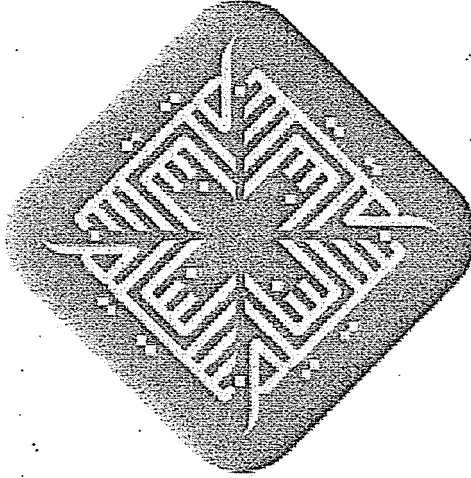
AYRI BASIM

ISSN: 1303-9199

<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi1/makale/kaduri.pdf>

dinbilimleri

Akademik Araştırma Dergisi

ISSN: 1303-9199

Cilt:8 Sayı:1 Ocak / Şubat / Mart 2008

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi
Journal of Academic Researches in Religious Sciences

Editör/ Editor in Chief

Yavuz ÜNAL

Editör Yardımcısı / Associate Editor

Muhittin DÜZENLİ

Yazı İşleri Müdürü / Associate Editor

Tahir ULUÇ

Yayın Koordinatörü/Correspondence coordinator

Hasan Atsız

Yayın Kurulu /Editorial Board

Yavuz ÜNAL

Muhittin DÜZENLİ, Hasan ATSIZ, Halil İbrahim ŞİMŞEK

Tasarım & Mizanpaı/Journal Desing

Muhittin DÜZENLİ

İletişim Adresi/Mail address

Mail: P.K

E-mail: dergi@dinbilimleri.com

ISSN: 1303-9199

Hakem & Danışma Kurulu/Referee & Advisory Board

Adnan.Demircan (Prof. Dr.), Ahmet İshak Demir (Yrd. Doç. Dr.), Ahmet Saim Arıtan (Doç. Dr.),
Ali Rıza Aydın (Doç. Dr.), Alim Yıldız (Yrd.Doç. Dr.), Bahattin Dartma (Prof. Dr.Dr.),
Bayram Akdoğan (Yrd. Doç. Dr.), Benjamin Fortna (Prof. Dr.), Burhanettin Tatar (Doç. Dr.),
Bünyamin Erul (Doç. Dr.), Celal Tarakçı (Prof.Dr), Celal Tüner (Doç. Dr.), Cemal Ağırman
(Doç.Dr.), Cüneyt Eren (Doç. Dr.), Dursun Ali Tokel (Doç. Dr.), Ejder Okumuş (Doç. Dr.),
Ekrem Sarıkçıoğlu(Prof.Dr.), Erdiñç Ahatlı (Doç. Dr.)Erhan Yetik (Prof.Dr),
Erkan Perşembe (Doç. Dr.), Halil Apaydın (Yrd. Doç. Dr.), Halil İbrahim Şimşek (Yrd.Doç. Dr.),
Hayati Yılmaz (Yrd. Doç. Dr.), Hidayet Aydar (Doç. Dr.), Hüseyin Aydın (Prof.Dr),
İshak Özgeçel (Yrd.Doç. Dr.), Kadir Özköse (Doç. Dr.), Kemal Ataman (Yrd. Doç. Dr.),
Kenan Ayar (Yrd. Doç. Dr.)M. Dođan Karacoşkun (Yrd. Doç. Dr.),
Mahfuz Söylemez (Doç.Dr.), Mehmet Ali Kırmızı (Doç. Dr.), M. Dursun Erdem (Doç. Dr.),
Mehmet Emin Özařar (Prof. Dr.), Mehmet Okuyan (Doç. Dr.), Mevlüt Uyanık (Prof.Dr.),
Muharrem Öcalan (Yrd. Doç. Dr.), Muhsin Koçak (Prof. Dr.), Mustafa Alıcı (Yrd. Doç. Dr.),
Mustafa Fayda (Prof. Dr.), Mustafa Köylü (Prof. Dr.), Mustafa Sinanođlu(Doç. Dr),
Naci Kula (Yrd. Doç. Dr.), Nevzat Tartı (Yrd.Doç. Dr.), Nihat Dalgun (Prof. Dr.),
Osman Aydınlı (Doç. Dr.), Osman Güner (Prof. Dr.), Osman Şahin (Dr.),
Rıza Oğraş (Yrd. Doç. Dr.), Salih Karacabey (Doç. Dr.), Selahattin Polat (Prof.Dr.),
Selçuk Coşkun (Doç. Dr.), Selim Eren (Yrd.Doç. Dr.), Şevket Topal (Dr.),
Şahin köktürk (Yrd.Doç. Dr.), Şuaıyıp Özdemir (Doç. Dr.),Tahir Uluç (Dr.),
İsrafil Balcı (Yrd.Doç. Dr.),Talat Sakallı (Prof.Dr), Yavuz Köktaş (Doç. Dr.),
Yılmaz Can (Doç. Dr), Yusuf Ziya Keskin (Doç. Dr.), Zeki Karakaya (Doç. Dr.),

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, hakemlidir.

Hakem raporları sistemde muhafaza edilmeştir.

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergis'inde yayınlanan tüm yazıların, dil, bilim ve hukuki açıdan bütün sorumluluğu yazarlarına, yayın hakları

www.dinbilimleri.com'a aittir.

Yayıncının yazılı izni olmaksızın kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz, çoğaltılamaz.

Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir, gönderilen yazılar iade edilmez. Raporlarıyla birlikte sistemde muhafaza edilir.

Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi üç ayda bir online olarak

www.dinbilimleri.com/dergi/ adresinde yayınlanır

Copyright (c) 2007 www.dinbilimleri.com All Rights Reserved

İÇİNDEKİLER

Marifetnâme'de Beden _____	9
Ejder Okumuş	
Hâricilerin Hz. Ali'den Ayrılış Süreci _____	45
Kenan Ayar	
Mukayeseli Hukukta Yetkisiz Temsil _____	89
Murtaza Köse	
Hz. Mûsâ Kıssasında Korku Fenomeni _____	101
Abdurrahman Kasapoğlu	
Temel Tasavvuf Klasiklerinde Hâl Kavramına Toplu Bir Bakış _____	153
Zafer Erginli	
Fâtîmî Halifesi el-Hâkim'e Karşı Ebû Rekve İsyanı ve Abbâsî-Fâtîmî Rekabetinin Bir Örneği Olarak Dâru'l-Hikme _____	199
Mustafa Kılıç	
İsa Mesih'in Tarihselliği Sorunu Mitolojiden Arındırma Meselesi Bağlamında _____	221
Emir Kuşçu	
Para Vakıfları: Muhasebe Defterlerine Göre 17. Yüzyıl İstanbul Uygulaması _____	253
H. Hüsnü Koyunoğlu	
Hadis Metninin Anlaşılmasında Diğer Metinlere Referansların Önemi Ya Da Hadiste Metinlerarasılık ve Metinlerarası Okuma _____	305
Salih Özer	
Kadere Dair İki Risâle _____	351
Mehmet Kubat	
Nahiv Eserlerinin Te'lifinde Takip Edilen Yöntemler _____	375
Gânîm Kadûrî El-Hamd / Çev. Ali Bulut	

NAHİV ESERLERİNİN TE'LİFİNDE TAKİP EDİLEN YÖNTEMLER*

Gânim Kadûrî el-Hamd*
Çev. Ali BULUT *

Nahiv ilmi alanında günümüze gelene dek bir kısmı genel, bir kısmı da özel konularda binlerce eser telif edilmiştir. Fakat bu kadar eser içerisinde aynı esere yazılmış şerhler hariç, konuların tertibi açısından birbiriyle aynen örtüşen iki eser bulmak zordur. Ancak konuların tertibindeki bu farklılığa rağmen takip edilen yöntem açısından eserleri belli gruplara ayırmak mümkündür. Bir takım eserler kelime türlerine göre tasnif edilerek yazılmıştır. Bu tür eserlerde önce isimler, sonra fiiller, sonra harfler konusu ele alınmıştır. Bir takım eserler i'râb hareketlerine göre tanzim edilmiştir. Bunlarda önce merfûlar, sonra sonra mansûblar sonra da mecrûrlar incelenir. Bir takım eserler de kelimelerin cümledeki görevlerini esas alarak tasnif ve telif edilmişlerdir. Bunlarda da önce isim cümlesi ve öğeleri, sonra fiil cümlesi ve öğeleri, daha sonra da isim ve fiil cümlelerini tamamlayan öğelerle ilgili başlıklara yer verilmiştir.

Nahiv eserlerinin tasnifindeki bu çeşitlilik günümüz eserlerine de yansımış ve konuların tertibinde tek bir yöntem takip edilmemiştir. Günümüzde de bazı eserler i'râb âlâmetlerine göre, bazıları kelime türlerine göre, bazıları da kelimelerin cümledeki görevlerine göre tasnif edilmişlerdir.

Nahiv eserlerindeki bu yöntem farklılığı öğrencileri bunun niye böyle olduğu yönünde bir soru sormaya sevketmektedir. Acaba yöntemlerdeki bu farklılık bu yöntemlerin hepsinin canlılığı anlamına mı gelmektedir? Yoksa bunlar bir sistemsizlik ve dü-

* Bu makale, "Menâhicu't-Te'lifi'n-Nahvi, Arz ve Munâkaşa" adıyla *Âfâku's-Sekâfe ve't-Turâs*, Yıl 11, Sayı 44, Zulkade 1324 / Aralık 2003, s. 41-56'da yayımlanan makaleden kısaltılarak oluşturulmuş, birkaç ilâve yapılmış ve vefat tarihleri tarafımızdan eklenmiştir.

* Câmîatu Tikrît, Irak.

* Araş. Gör. Dr., O.M.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belâğatı ABD.
e-mail: alibulut@omu.edu.tr.

zensizliğin göstergesi mi? Acaba bu yöntemlerden hangisi çağdaş nahiv öğretimine daha uygundur?

Bu çalışma nahiv eserlerinde takip edilen tasnif çeşitlerini inceleyip çağdaş nahiv öğretimine bunlardan hangisinin daha uygun olduğunu ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde nahiv öğretiminin sınırları incelenecektir.

İkinci bölümde nahiv ilminde takip edilen başlıca yöntemler ele alınacaktır.

Üçüncü bölümde ise bunların değerlendirilmesine yer verilecektir.

1. Nahiv Öğretiminin Sınırları

Dil bilimlerinin temel dallarından birisi de nahiv ilmidir. Bugün modern dil çalışmalarında dil çeşitli başlıklar altında ele alınmaktadır. Bu başlıkların en yaygını şu şekildedir¹:

- a. İlmu'l-esvât/Ses bilgisi: Dildeki sesleri inceler.
- b. İlmu's-Sarf/Yapı bilgisi: Kelime yapılarını inceler.
- c. İlmu'n-Nahv/Nahiv bilgisi: Cümleleri inceler.
- d. İlmu'l-ma'nâ/Anlam bilgisi: Kelime ya da cümle anlamlarını inceler.

İlk dilcilerin telif ettikleri eserlerde bu dört ilim dalına ait bilgiler karışık bir halde bulunmaktaydı. Sibeveyh (ö.180/796)'in *el-Kitâb*'ı, Muberrid (ö.285/898)'in *el-Muktadab*'ı gibi eserlere bakıldığında bu durum görülür. Daha sonra ise bu ilim dalları zamanla müstakilleşerek her bir ilim dalında ayrı ayrı eserler kaleme alınmıştır.

Dil ilimleri içinde ilk önce sarf ilminde müstakil eserler yazılmıştır.² Bu alanda ilk telif de Mâzinî (ö.249/863)'nin *et-Tasrif* adlı eseridir. Fakat Mâzinî'den önce sarfı, nahivden bağımsız bir

¹ Ebu'l-Ferec Muhammed Ahmed, *Mukaddime li-Dirâseti Fıkhı'l-Luga*, Dâru'n-Nahdati'l-Arabîyye, Beyrut, 1966, s. 122; Kemal Muhammed Bişr, Dâru'l-Meârif, Mısır, 1973, *Dirâsât fi İlmi'l-Luga*, s. 12.

² İbnu'n-Nedîm, *el-Fihrist*, nşr. Rıza Teceddud, Tahran, 1971, s. 63, 65, 69.

ilim dalı olarak inceleyen dilci Küfeli Mu'âz el-Herâ'dır.³ Fakat onun sarfa dair herhangi bir eseri günümüze ulaşmamıştır.

İbn Cinnî (ö.392/1001) , Mâzinî'nin eserine, *el-Munsif fi Şerhi Tasrîfi'l-Mâzinî* adlı bir şerh yazmıştır. İbnü'l-Hâcib (ö.646/1249) de nahivle ilgili *el-Kâfiye fi'n-Nahv* adlı eserini, sarf- la ilgili de *eş-Şâfiye fi's-Sarf*'ını ayrı ayrı telif ederken, çağdaşı İbn Mâlik (ö.672/1274) sarf ve nahiv konularını bir eser içerisinde ele almış, bu iki ilim dalında ayrı ayrı eser yazmamıştır. Ancak o *Elfiye*, *Teshîlu'l-Fevâid*, *Umdetu'l-Hâfız* ve *Uddetu'l-Lâfız* isimli eserlerinde sarf konularını kitabın son kısımlarında inceleyerek nahiv ve sarf konularını birbirinden ayırmıştır.

Harf ve sesler konusunda ilk eserlerden biri ise İbn Cinnî'nin *Sirru Sinâ'ati'l-İ'râb* adlı eseridir.⁴ Ancak harfler ve sesler konusu ilk önceleri genelde sarf ve nahiv eserleri içinde ele alınmış, daha sonra ise tecvîd alimleri mahreç ve sıfatları yönünden harfler konusunu eserlerinde işlemişlerdir.

2. Nahiv Eserlerinin Tasnîfinde Takip Edilen Yöntemler

Bazı nahiv kitapları *meâni harfleri*, *gayrı munsarıflar*, *nahivdeki ihtilâflar*, *nahiv âmilleri*, *nahiv illetleri* vb. özel konularda telif edilirken bazıları da nahvin bütün konularını ihtiva etmektedir. Kisâî (ö.189/805)'nin *Mâ Telhanu fihî'l-Âmme*'si, Ferrâ (ö.207/822)'nin *Risâle fi'l-Muzekker ve'l-Muennes* ve *Risâle fi'l-Maksûr ve'l-Memdûd*'u, Muberrid'in *Risâle fi'l-Muzekker ve'l-Muennes*'i, İbn Selâm (ö.224/839)'ın *Kuteyb fi'l-Muzekker ve'l-Muennes*'i, Asmaî (ö.216/830)'nin *Risâle fi'l-Ezdâd*ı, Zeccâc'ın *Mâ yensarifu ve mâ lâ yensarifu* ve Zeccâci (ö.337/948)'nin *Kitâbu'l-Lâmâtı* gibi eserler özel konulara göre tasnif edilmiş eserlerdir.

Bu çalışmada özel konulara göre telif edilmiş eserlerin değil, nahvin bütün konularını içeren eserlerin tasnîfinde takip edilen yöntemler ele alınacaktır. Bu yöntemleri şöyle sıralayabiliriz:

a. Kelimenin Cümledeki Görevi Dikkate Alınarak Ter-tip Edilen Eserler

³ Şaban Avd M. el-Ubeydî, *en-Nahvu'l-Arabî ve Menâhucu't-Te'lif ve't-Tahtil*, Bingazi, 1989, s. 319.

⁴ İbn Cinnî, *Sirru Sinâati'l-İ'râb*, nşr. Mustafa es-Sekâ vd., Mısır, 1954, I, 10.

Arapça bir cümlede kelimeler mübteda, haber, fâil, mef'ûl, hâl, temyîz vb. konumlarda gelirler. Bazı eserler bu konumları dikkate alarak tertip edilmişlerdir. Tabi bu konulara giriş ya da bunları tamamlayıcı mahiyette başka konulara da yer vermişlerdir. Nahiv kaynaklarında takip edilen en meşhur ve yaygın yöntem budur.

Bu yöntemle yazılmış ilk eser Sibeveyh'in *el-Kitâb*'ıdır. Sibeveyh, bâbların tertibinde tek bir kıstası esas almamış olsa da⁵ çoğunlukla bâblar, kelimelerin cümledeki görevlerine göre sıralanmıştır. *el-Kitâb*'ta önce nahiv konuları, sonra sarf, sonra da ses konuları ele alınmıştır.

Muberrid'in *el-Muktadab*'ında da konuların hangi ölçüte göre tertip edildiği tam açık olmasa da bu *el-Kitâb*'taki sistem bu eserde de takip edilmiştir. Sarf ve nahiv konuları iç içe ele alındığından eseri neşreden Muhammed 'Abdülhâlık 'Udayme kolay istifade edilmesi için ayrıntılı bir fihrist yapmıştır.

el-Kitâb ve *el-Muktadab*'ın bâb tertiplerindeki kapalılık İbnu's-Serrâc (316//)'ın *el-Usûl* adlı eseriyle açıklığa kavuşmuştur. Onun, *el-Kitâb*'ın konularını en güzel bir şekilde tertip ettiği rivâyet edilir.⁶

İbnu's-Serrâc (ö.316/928)'ın, *el-Usûl* ü ve bunun özeti mahiyetindeki *el-Mûcez fi'n-Nahv* adlı iki eserine bakıldığında takip ettiği bâb tertibi net bir şekilde görülür. O, sarf konularından önce nahiv konularını, fiillerden önce isimleri, mebnilerden önce mu'rebleri ele almış, mu'reblere de i'râb sırasına göre yer vermiştir. Sırasıyla merfûlar, mansûblar ve mecrûlar konularını ele alarak ilk defa açık bir şekilde bu bâb tertibini kullanarak yeni bir sistem ortaya koymuştur.

İbnu's-Serrâc'ın, bu iki eserinde kullandığı bâb başlıklarındaki tertip şöyledir⁷:

1. Cümle ve unsurları.

⁵ Fâdil es-Sâmîrâi, *ed-Dirâsâtu'n-Nahviyye ve'l-Lugaviyye inde'z-Zemahşeri*, Bağdat, 1971, s. 32.

⁶ İbnu'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Abdurrahman b. Muhammed b. Ebî Sa'îd, *Nuzhetu'l-Elibbâ fi Tabakâti'l-Udebâ*, nşr. M. Ebû'l-Fazl İbrâhîm, Kahire, ts, s. 186.

⁷ İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fi'n-Nahv*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1987; *el-Mûcez fi'n-Nahv*, nşr. Mustafa eş-Şuveymî, Mısır, 1954.

2. İ'râb-Binâ.
3. Merfû İsimler.
4. Mansûb İsimler.
5. Mecerûr İsimler.
6. İ'rapta İsimlere Tâbi Olanlar.
7. Munsarıf-Gayrı munsarıflar.
8. Mebnî İsimler.
9. Fiillerde İ'râb ve Binâ.
10. Hikâye.

Ufak tefek ayrıntı farkı olmakla birlikte İbnü's-Serrâc'ın yöntemi daha sonra gelen bir çok dilci tarafından takip edilmiştir. Zeccâcî'nin *el-Cumeli*, Ebû Ali el-Fârisî en-Nahvî (ö.377/987)'nin *el-İzâh*'ı, Ebû Bekr ez-Zubeydî (ö.379/989)'nin *el-Vâdih*'ı, İbn Cinnî'nin *el-Luma*'ı ve Saymerî'nin *et-Tabsira ve't-Tezkira*'sı vb. eserler buna örnek verilebilir.

Nahiv telifindeki bu yöntem İbn Mâlik'in eserleriyle, özellikle de kısalığıyla meşhur eseri *Elfiye*'si ve *Teshîlu'l-Fevâid ve Tekmilu'l-Mekâsîd* adlı eserleriyle daha da yerleşmiştir. Bu iki eser üzerine onlarca şerh yazılmış ve etkileri günümüze kadar gelmiştir. Özellikle de *Elfiye*'sinin şerhi olan *Şerhu İbni 'Akil* bu şerhlerin en önemlisi olup, bir çok üniversitenin Arap Dili bölümlerinde okutulmaktadır.

b. Kelime Türleri Dikkate Alınarak Tertip Edilen Eserler

Kelime, isim, fiil ve harf olarak üçe ayrılır.⁸ Cümle de bu öğelerden meydana gelmektedir. Bazı nahivciler eserlerini kelime türlerine göre telif etmişlerdir. Bu eserlerde sırasıyla isimler, fiiller ve harfler konularıyla ilgili bâblara yer verilmiş, son bâbta da bu üç grubun ortak konuları işlenmiştir. Bu yöntemle yazılmış en meşhur eser Zemahşerî (ö.538/1144)'nin *el-Mufasssalıdır*. Fakat bu yöntemi Zemahşerî bulmamıştır. Çünkü ondan önce bu yöntemi Ebû Ali el-Fârisî, *el-İzâh* adlı eserinde kullanmıştır.

⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, nşr. Abdusselam Muhammed Hârûn, Kahire, 1988, I, 12.

İbnu'l-Hâcib de bu Zemaşerî ve Ebû ali el-Fârisî'nin eserlerinden etkilenerek, bab ve konuların tasnifinde onların yöntemini takip etmiştir.⁹

Zemaşerî, bu eserini dört bölüme ayırmış, nahiv konularını da sarf konuları içerisinde ele almıştır¹⁰:

Birinci Bölüm: İsimler: Bu bölümde önce merfûlar, mansûblar ve mecrûrlar şeklinde üç bâbta mu'reb isimlere yer vermiş, sonra mebnîler, neseb, fiile bitişen isimler, sülâsî isimlerin mücerred ve mezîd yapıları konularını ele almıştır.

İkinci Bölüm: Fiiller: Bu bölümde mazî, muzâri, emir, müteaddî, lâzım, nâkis ve mukârabe fiilleri, ni'me ve bi'se, taaccub fiilleri ve fiil vezinleriyle ilgili konular incelenmiştir.

Üçüncü Bölüm: Harfler: Bu bölümde harfi cerler, fiile benzeyen harfler, atif, nefy, tenbîh, nidâ, istisnâ, tefsîr, tahdîd (teşvik), takrîb, istifhâm, şart, ta'îl ve tezekkür harfleri konuları ele alınmıştır.

Dördüncü Bölüm: Müşterek: Bu bölümde ise imâle, vakf hükümleri, hemzenin tahfîfî, iltikâu's-sâkineyn, vasıl hemzesi, harflerde ziyâde ve ibdâl, i'tilâl ve idgâm konuları ele alınmıştır.¹¹

c- Mebnîlik ve İ'râb Harekeleri Esas Alınarak Tertip Edilen Eserler

İ'râb, âmîle göre kelime sonlarında meydana gelen değişikliktir. Harekeler de i'râbı gösteren alâmetlerdir.¹² Mebnîlik ise i'râbın zıddıdır. Bu da kelime sonunun tek bir hareke ya da sükûn üzere sabit kalmasıdır.¹³ Âmilin mebnî kelimenin sonuna herhangi bir etkisi olmaz. Arapçada kelimelerin son harekeleri cümledeki konumlarına göre değişmektedir. Arap kelimelerindeki kelimelerin çoğu mu'rebtir. Bazı nahivciler eserlerini i'râb-binâ esasına göre tasnîf etmişlerdir.

⁹ Abdul'âl Sâlim Mekrem, *el-Medresetu'n-Nahviyye fî Mısra ve's-Şâm fî'l-Karneyni's-Sâbi' ve's-Sâmin*, Muessesetu'r-Risâle, Beyrut, 1990, s. 64.

¹⁰ Zemaşerî, *el-Mufassal fî Sn'ati'l-İ'râb*, nşr. Ali Bû Mulhım, Dâru ve Mektebetu'l-Hilâl, Beyrut, 1993.

¹¹ Sâmirâi, *a.g.e.*, s. 108.

¹² İbn Cinî, *el-Hasâis*, nşr. Muhammed Ali en-Neccâr, Bağdat, 1990, I, 36; Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, nşr. Muhammed Bedruddin en-Na>sânî, Dâru'l-Ma>rife, Beyrut, ts., I, 14.

¹³ İbn Cinnî, *el-Hasâis*, I, 36-38; Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi*, I, 15.

Bu yöntem, İbnu's-Serrâc'ın eserlerinde takip edilmiştir. Biz onun eserlerini, kelimenin cümledeki görevi esas alınarak tertip edilen eserler içerisinde zikretmiş olsak da konuların i'râb-binâ esasına göre dizildiği görülür. O, sırasıyla merfûât, mansûbât, mecrûrât ve tevâbi' gibi mu'reb konularıyla eserine başlamış; peşinden de fiillerde mebnîlik ve i'râb konusuyla mebnîlik konusunu incelemiştir. Sonra da sarf konularıyla eserini bitirmiştir.

Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ında da isimlerle ilgili birinci bölümde konular i'râb-binâ esasına göre tertip edilmiştir.

Bu yöntem, İbnu'l-Hâcib'in *el-Kâfiye*'sinde daha açık bir şekilde kendini göstermektedir. Zemahşerî'nin *el-Mufasssal*'ının özeti olan¹⁴ bu eserde İbnu'l-Hâcib, konuları tasnif noktasında Zemahşerî'yi takip etse de iki yönden ondan ayrılır: Birincisi İbnu'l-Hâcib, eserini Zemahşerî gibi dört bölüme ayırmamıştır.¹⁵ İkincisi de sarf konularına yer vermemiş, onları ayrı bir eserde ele almıştır.

el-Kâfiye'deki konu başlıklarını genel hatlarıyla şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Kelam, i'râb, binâ ve âmille ilgili bir mukaddime.
2. Mu'reb İsimler (Merfûât, Mansûbât, Mecrûrât).
3. Mebnî isimler.
4. Mu'reb ve mebnî isimlere müteallik konular: Ma'rife-nekra, müenneslik-müzekkerlik, fiillere benzeyen isimler (müş-taklar).
5. Fiil ve özellikleri.
6. Harfler ve türleri.

İbn Hişâm da *Şuzûru'z-Zeheb* adlı eserinde ve şerhinde bu tasnif sistemini kullanmıştır. O, mukaddimededen sonra nahvin çoğu konularını merfûât, mansûbât, mecrûrât ve meczûmât şeklinde dört ana başlıkta ele almıştır.

d- Umde-Fazla Esasına Göre Tertip Edilen Eserler

¹⁴ Mekrem, *a.g.e.*, s. 63.

¹⁵ Mekrem'e göre dörde ayırmış: İsimler, fiiller, harfler, müşterek. Mekrem, *a.g.e.*, s. 63.

Nahiv ilminin esas alanı cümledir.¹⁶ İsim cümlesi olsun, fiil cümlesi olsun, müsned ve müsnedün ileyh olarak iki temel öğeden oluşur.¹⁷ Bu iki öğe, cümlelerin aslıdır. Bu ikisinin dışındaki öğeler ise fazlalıktır. Nahivciler, *fazlalık* kavramıyla cümleye mânâ açısından herhangi bir katkı sağlamayan, ya da istendiğinde atılabilen öğeleri kastetmemişlerdir. Fazlalıkla, cümlelerin aslı öğesi olmayıp, kendisi olmadan da cümlelerin kurulabileceği öğeler kastedilir. Halbuki umdeler olmadan cümle kurulamaz.¹⁸

Bazı nahivciler eser tertiplerinde umde ve fazlalık unsurlarını dikkate alarak eserlerini telif etmişlerdir. Suyûti (ö.911/1505) *Hem'u'l-Hevâmi*'de nahvin temel konularının tasnifinde bu yöntemi takip etmiştir. Eser, mukaddimelerin yanında yedi bölümden oluşmaktadır.

Mukaddimeler: Kelime, Kelimenin Kısımları, Kelim, Cümle, Kavı, İ'râb, Binâ, Munsarîf, Gayrı Munsarîf, Nekra, Ma'rife ve kısımları

Birinci Bölüm: Umdeler: Merfûlar ve Merfûlara Benzeyen Mansûb Nevâsih.

İkinci Bölüm: Fazlalıklar: Mansûblar.

Üçüncü Bölüm: Mecrûrlar ve Mecrûrlara Hamledilen Meczûmlar. Cezmetmeyen Ta'lik Edatlarıyla Diğer Meânî Harfleri.

Dördüncü Bölüm: Âmiller: Fiiller ve Fiilimsiler. İştigâl ve Tenâzu'.

Beşinci Bölüm: Tevâbi'. İhbâr, Hikâye, tesmiye, Şiir Zaretleri.

(Bu beş bölüm nahiv konularını içermektedir).

Altıncı Bölüm: Yapılar.

Yedinci Bölüm: Müfret Kelimedeki Değişiklikler: Ziyâde, Hazf, İbdâl, Nakl, İdgâm, Hat.

¹⁶ Abduh er-Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvi*, Beyrut, 1975, s. 77.

¹⁷ Sîbeveyh, *a.g.e.*, I, 23; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal*, Kahire, ts., I, 74.

¹⁸ Sâmirâi, *Meânî'n-Nahv*, Bağdat, 1989, I, 14..

Suyûtî, daha önceki nahiv kitaplarında, bu tasnifin benzerinin olmadığını ve bu yöntemi, usûl kitaplarından aldığını söyler.¹⁹

Değerlendirme

Nahivciler arasında bab sayıları ve konular açısından herhangi bir ihtilaf yoktur. İhtilaf, bu babların ve konuların tertibi yönündendir. Burada eserleri tasnifleri açısından dört gruba ayırsak da bazı eserler iki-üç tasnif grubuna da girebilmektedir. Sözgelishi, Zemahşerî, *el-Mufasssal*'ını, önce kelime türlerini dikkate alarak isimler, fiiller, harler şeklinde tasnif etmiş, daha sonra isimler konusunu merfûlar, mansûblar, mecrûrlar ve mebniler şeklinde i'râb-binâ sistemine göre tasnif etmiştir. Merfûlar konusunu da mübtada-haber, fâil vb. şeklinde kelimelerin cümle içerisindeki görevlerini dikkate alarak tasnif etmiştir.

Bu yöntemler içerisinde en yaygın, kelimenin cümledeki görevini esas alan yöntemdir. Bu yöntem, cümle ve unsurlarını inceleyen nahiv ilmi için en uygun olanıdır.

Konuların kelime türüne göre tertip edildiği tasnifte bazı problemler ortaya çıkmaktadır. Tek bir konuyla ilgili kurallar, dağınık bir şekilde incelenmektedir. Bunun yanında inceleme alanı cümle olan nahvin doğasıyla da uyuşmamaktadır. Çünkü kelimenin tek olarak incelenme alanı sarf ildir. Nahivci de kelimeleri türlerine göre ayırır, fakat cümleleri incelediği konuları, kelime türlerine göre başlık atarak incelemesi uygun olmaz.

Sözgelishi, kelime türleri esas alınarak tasnif edilmiş olan *el-Mufasssal*'da *kâne vb.* konusu hem isimler başlığı altında, hem de fiiller başlığı altında incelenmiştir. Yine *kâne*'nin ismi konusu, isim başlığı altında merfûlar kısmında ele alınmıştır. Yine *inne vb.* konusu hem isimler, hem de harfler başlığı altında ele alınmış, *inne'nin ismi* konusu mansûblarda, *inne'nin haberi* konusu da merfûlarda ayrıca ele alınmıştır. Aynı durum *el-Mufasssal*'ın İbn Ya'îş şerhinde de söz konusudur.²⁰ Yani bir konu, üç ayrı yerde incelenmiş, bu da tekrara sebep olmuştur. Bu da özellikle de öğrenciler için nahiv öğretimini zorlaştırmaktadır.

¹⁹ Suyûtî, *Hem'u'l-Hevâmi'*, I, 3.

²⁰ İbni Ya'îş, *a.g.e.*, I, 164; II, 2.

İ'râb hareketlerine göre tertip edilen eserlerde de kelime türlerine göre tasnif edilen eserlerdeki benzer problemler mevcuttur. Bu yöntemde de bir konu birkaç yerde ele alınabilmektedir. İbnu'l-Hâcib, *el-Kâfiye*'de *inne*'nin haberi konusunu merfûlar başlığı altında,²¹ *inne*'nin ismi konusunu mansûblar başlığı altında²² kısaca ele almış, daha sonra da bu konuları harfleri ele aldığı kısımda geniş olarak incelemiştir.²³ Benzer durum İbn Hişâm'ın *Şerhu Şuzûri'z-Zeheb*'inde de mevcuttur.

Konuların cümledeki konumuna göre asıl ve fazlalık olarak tertip edildiği sistem de nahiv öğretiminin yapısıyla uyuşmaktadır. Bu yöntemle benzer konular bir başlık altında ele alınmakta ve tekrarlar ortadan kalkmaktadır. Söz gelişi Suyûti, merfûlar başlığı altında aslı mübteda ya da haber olan bazı mansûblara da yer vermektedir.²⁴

Suyûti, umde başlığı altında ele aldığı merfûların sonunda merfû fiillere²⁵; fazlalıklar başlığı altında ele aldığı mansûbların sonunda da mansûb fiillere yer vermiştir.²⁶ Fiil, cümlede umde olduğuna göre mansûb olsun, merfû olsun bunun, umde başlığı altında ele alınması gerekir. Aynen aslı mübteda-haber olan mansûb nevâsihi umde başlığı altında ele aldığı gibi.

e- Modern Nahiv Kitaplarında Takip Edilen Yöntemler

Günümüz dilcileri nahiv konularının tertibi konusundan ziyade, nahiv kurallarının kolaylaştırılması alanında düşünmüşler ve gayret göstermişlerdir. Konuların tertibi noktasında ise genelde İbn Mâlik'in *Elfiye*'deki yöntemini takip etmişlerdir.

Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi* adlı eserinde, nahiv ilminde konuların tasnifinde takip edilen yöntemlerden kısaca bahsettiği giriş bölümünde, *Elfiye*'nin bab sistemini takip ettiğini söyler. Sebebini de enstitülerin, fakültelerin ve öğrencilerin bu esere olan aşırı rağbetleri, hem geçmişte, hem de günümüzde en yaygın yöntem olması; bunun yanında nahiv öğretimine de en uygun tasnif olması şeklinde açıklar. Bundan sonra en yay-

²¹ *Şerhu'l-Kâfiye*, I, 109.

²² *Şerhu'l-Kâfiye*, I, 255.

²³ *Şerhu'l-Kâfiye*, II, 245-264.

²⁴ Suyûti, *Hem'u'l-Hevâmi'*, I, 3.

²⁵ Suyûti, *Hem'u'l-Hevâmi'*, I, 164.

²⁶ Suyûti, *Hem'u'l-Hevâmi'*, II, 2.

ğın yöntemin Zemaşşerî'nin *el-Mufasssal*'ında takip edilen *isimler, fülller, harfler* şeklindeki tasnif olduğunu, ancak bir konunun birkaç yerde ele alınması nedeniyle de bu yöntemin öğrenciler için uygun olmayıp, uzmanlar için uygun olduğunu belirtir. Nahiv ilminde başka yöntemlerin de takip edildiğini, ancak bunların modern nahiv öğretim sistemine uygun olmadığını ifade eder.²⁷

Doktor Fâdıl es-Sâmirâi ise *Meâni'n-Nahv* isimli eserinin mukaddimesinde eserini telif etmedeki maksadının, nahvi mana esasına göre incelemek olduğunu söyler. Şöyle der: "Bu kitap açıkladığım yöntem üzere fikhü'n-nahv çalışmasıdır. Farklı terkipler arasını ayırma ve her terkinin anlamını şerh etme çabasıdır."²⁸ Fakat, kitabın bablarını hangi sisteme göre tertip ettiğini açıklamamıştır. Ancak eserinin bablarını incelediğimde iki husus hariç İbn Mâlik'in *Elfiye*'sindeki tertip üzere gittiğini gördüm. Bu iki husus:

Birincisi, kitabından sarf konularını çıkarmıştır. İkincisi ise cümle ve Arapça'daki i<râb olgusundan ilk ciltte bahsetmesi²⁹, üslûplar konusunu son cilde alması³⁰ ve nidâ ve ilgili konuları dördüncü cildin sonuna alması.

Arap nahvinde, farklı yöntemi ve amacı sebebiyle üzerinde durulması gereken modern eserlerden birisi de Abduh er-Râcihi'nin *et-Tatbîku'n-Nahvî* isimli eseridir. Klâsik Arap nahvini öğrencilerin gönlüne yaklaştıracak bir tarzda ele almaya çalışmıştır. Râcihi kitabının bablarıyla ilgili şöyle der: "Babları ikiye ayırdık: Birincisi kelime; ikincisi ise cümle konusundadır. Daha sonra bunlara i<râba dahil olan belirli kullanımları ele alan müteferrikât konusunu ekledik."³¹

et-Tatbîku'n-Nahvî'nin kelimeye has ilk babı terkible ilgili bazı konuları da içermektedir. Bunlar sarf babından değildir. Sözelimi kelime türünü sınırlama, i<râb ve alâmetleri, mebnîlik, mebnî isimler.

²⁷ Abbâs Hasan, *en-Nahvu'l-Vâfi*, İntişârâtı Nâsır Husrev, Tahran, ts., I, 10-11.

²⁸ Sâmirâi, *Meâni'n-Nahv*, I, 9.

²⁹ Sâmirâi, *Meâni'n-Nahv*, I, 11-40.

³⁰ Sâmirâi, *Meâni'n-Nahv*, IV, 432.

³¹ Râcihi, *et-Tatbîku'n-Nahvî*, s. 7.

İkinci bâbı ise dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölüm: İsim cümlesi: Mübtedâ-haber, nevâsîh.

İkinci bölüm: Fiil cümlesi: Fâil, nâibi fâil, mef'ûller, diğer mansûblar (hâl, temyiz, münâdâ, müstesnâ). Yine burada taaccüb, medh ve zem cümleleri gibi hem isim hem de fiil cümlesine dahil olabilen cümlelere yer verir.

Üçüncü bölüm: Cümlelerin konumu. Burada i<râbtan mahalli olan ve olmayan cümleleri ele alır.

Dördüncü bölüm: Şibh-i cümle.

Ekler bölümü ise tevâbi<, gayrı munsarıf, sayılar, müteferrikât, Kur'an-ı Kerim ve Arap şiirinden tatbikli örnekler.³²

SONUÇ

İncelenen bu yöntemlere bakıldığında bunların tek bir babta ele alınması gereken bir konuyu birkaç babta ele aldığı ortaya çıkmaktadır. Özellikle de bu durum Zemahşeri'nin *el-Mufassa'*ında olduğu gibi, kelime türü esasına dayalı eserlerle; İbn Mâlik'in *Elfiye*'sinde olduğu gibi i<râb alâmeti esasına göre yazılmış eserlerde daha belirgindir. Fakat biz bunu söylerken bu eserlerin nahiv öğretiminden çıkarılması çağrısında bulunmuyoruz. Şüphesiz bunlar da muhtevasına binâen nahiv öğretiminin en başta gelen kaynakları arasında varlığını sürdürecektir. Fakat bunların tasnif sistemi bizim araştırdığımız en ideal sistem değildir.

Diğer iki yöntem, konuları kelimenin cümledeki görevi dikkate alınarak tertip edilen eserlerle; umde-fazla esasına göre tasnif edilen eserler nahvin ruhuna ve sistemine yani cümle öğretimine en yakın olanlardır. Bu iki yöntem uygun eser ise, önce ve sonra gelmesi gereken konularla ilgili gerekli değişiklikler yapıldıktan sonra, Abduh er-Râcihi'nin *et-Tatbiku'n-Nahvi*'sidir.

Bütün bunlardan sonra nahiv öğretiminin şu ana başlıklar altında incelenmesini öneriyorum:

1. Arapça'da cümleyi oluşturan unsurlar (kelime ve türleri, mu<rab-mebnî, ..).

³² Râcihi, *et-Tatbiku'n-Nahvi*, s. 457-479.

2. Arapça'da cümle ve çeşitleri (isim cümlesi, fiil cümlesi, şibh-i cümle).

3. Arapça'da cümleyi tamamlayıcı unsurlar (tevâbi, mef'ûl dışındaki mensûblar, üslûplar).

Dikkatli inceleyen bir kimse için nahiv konularını bu başlıklar altında ele almak zor değildir. Konuların hangi baba yerleşeceği konusunda farklılıklar olabilir. Ancak bunların da fazla olduğunu sanmıyorum. Konu tafsilatlı ancak ben Arapça ile uğraşanların dikkatini buna çektim, bu bana yeter. Umarım başka bir araştırmacı da "Arapça nahiv ilminde telif yönelişleri ve müellifleri yöntemleri" konusunu ele alır.

Son duamız, âlemlerin Rabbi Allah'a hamd olsun.

Religious Sciences

Journal of Academic Researches

Body In Marifetnâme
Ejder Okumuş

The Revolting Process Of Khârijites From The Caliph Ali
Kenan Ayar

Unauthorized Agency in Islamic Law
Murtaza Köse

Fear Phenomena In Moses Story
Abdurrahman Kasapoğlu

An Overview On The Concept Of *Hâl* In The Main Sufi Classical Books
Zafer Erginli

The Rebellion by Ebu Rekve to el-Hâkim, The Fatimi Caliph, And Dâru'l-Hikme As a
Figure of Competition Between Abbasids and Fatimids
Mustafa Kılıç

The Problem of Historicity of Jesus Christ-In The Context Of The Problem
Of The Demythologization
Emir Kuşçu

Cash Waqfs: The Istanbul Practice in 17th Century According To Accounting Books
H. Hüsnü Koyunoğlu

Importance of References to Other Texts for Understanding of Hadith Matsn or;
Intertextuality And Intertextual Reading in Hadith
Salih Özer

Two Epistles On Predestination (Qadar)
Mehmet Kubat

Menâhicu't-Te'lifi'n-Nahvi, Arz ve Munâkaşa
Gânim Kadûri El-Hamd / Trs.: Ali Bulut

Volume:8 Number:1 January -February - March 2008

SPECIAL EDITION

ISSN: 1303-9199

<http://www.dinbilimleri.com/dergi/cilt8/sayi1/makale/kaduri.pdf>